

WSPÓŁCZESNE PRZEMIANY I ZAGROŻENIA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO BESKIDU ŚLĄSKIEGO ZWIĄZANE Z TURYSTYKĄ

Rozwój aktywności turystycznej, związany z coraz większą potrzebą rekreacji, prowadzi do zwiększenia intensywności użytkowania środowiska naturalnego, a w konsekwencji do obniżenia jego jakości.

Pogłębiający się konflikt między potrzebą rekreacji, a ochroną naturalnego środowiska ma swoją przyczynę w rozwoju cywilizacyjnym. Niekorzystne zmiany w środowisku pojawiają się najczęściej tam, gdzie rozwój turystyki przebiega w sposób gwałtowny oraz gdzie słabo bądź wcale nie jest kontrolowany (Pearce 1993). Jego negatywnym skutkiem sprzyja brak środków finansowych i technicznych, potrzebnych dla zapewnienia właściwej infrastruktury oraz sezonowość w nasileniu ruchu turystycznego. Stopień przeobrażenia środowiska przyrodniczego zależy przede wszystkim od charakteru oraz form turystyki, poziomu rozwoju zagospodarowania turystycznego, właściwego planowania infrastruktury, zarządzania i sposobu zorganizowania ruchu turystycznego, świadomości ekologicznej turystów, a także od odporności środowiska przyrodniczego na antropopresję.

Beskid Śląski należy do najintensywniej zagospodarowanych turystycznie obszarów Polskich Karpat. Współcześnie głównymi siłami sprawczymi przeobrażeń środowiska przyrodniczego Beskidu Śląskiego są masowy ruch turystyczny oraz szybkie tempo urbanizacji turystycznej terenów wiejskich.

Skala przemian środowiska przyrodniczego oraz ujawniających się zagrożeń dla jego funkcjonowania zależy w głównej mierze od natężenia ruchu turystycznego, zasięgu przestrzennego oddziaływania, stanu miejscowej infrastruktury społeczno-technicznej, jej dostosowania dla potrzeb obsługi ruchu turystycznego oraz działań samorządu lokalnego.

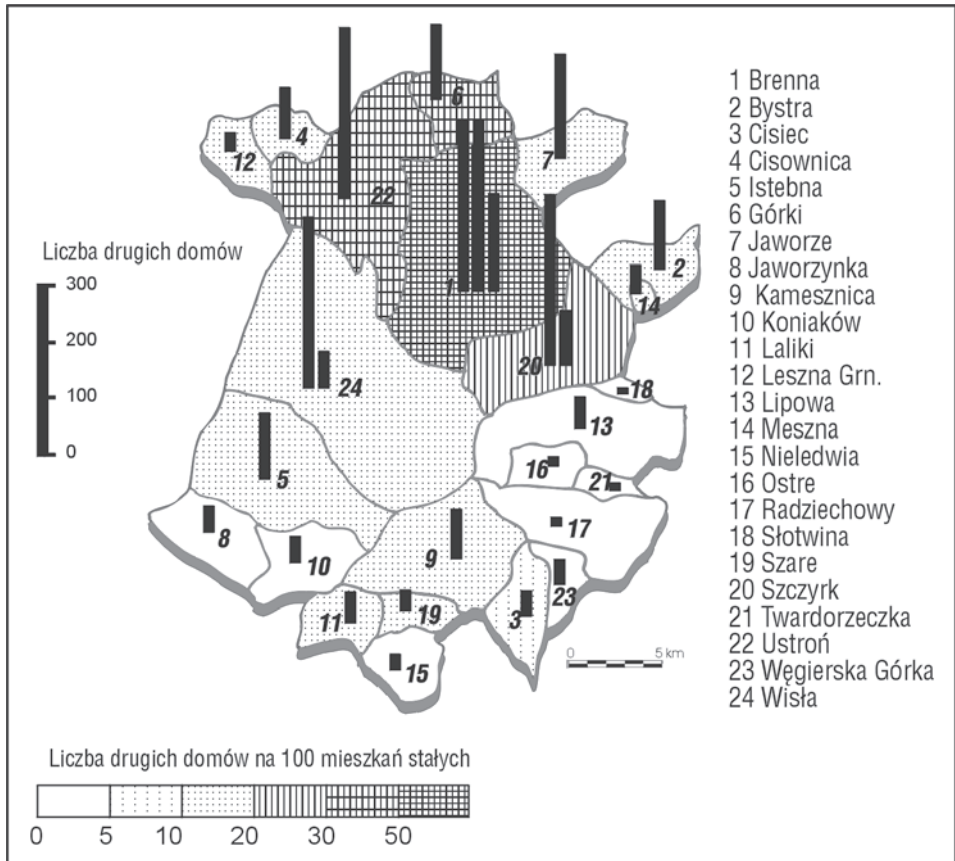
Z turystyką, o charakterze masowym związane jest intensywne użytkowanie oraz penetracja środowiska przez turystów, przeciążenie środowiska zanieczyszczeniami (odpady, ścieki, spaliny), a także zasobochłonność gospodarki turystycznej wyrażająca się zwiększonym zapotrzebowaniem na zasoby przyrodnicze (wodę, energię, przestrzeń rekreacyjną itp.) (Jędrzejczyk 2000).

Specyficzną cechą ruchu turystycznego w obrębie Beskidu Śląskiego jest nakładanie się na siebie form weekendowego oraz sezonowego wypoczynku o stałym, wysokim natężeniu w ciągu całego roku. Czynnikiem sprzyjającymi masowości tego zjawiska na opisywanym obszarze są: naturalna atrakcyjność środowiska przyrodniczego gór, wysoki stopień zagospodarowania turystycznego miejscowo-

ści, dogodne połączenia komunikacyjne, a także krótki czas dojazdu z pobliskich aglomeracji Górnego Śląska, Bielska-Białej i Krakowa.

Intensywność oddziaływania ruchu turystycznego na środowisko przyrodnicze Beskidu Śląskiego jest bezpośrednio związana z liczbą osób biorących w nim udział (ok. 5 mln osób w skali roku), a także liczbą pojazdów wjeżdżających w jego obręb, który w ruchu weekendowym osiąga liczbę 8 tys. samochodów.

Współcześnie głównym czynnikiem urbanizacji turystycznej na obszarze Beskidu Śląskiego jest budownictwo drugich domów. Proces ten zachodzi z różnym natężeniem na całym opisywanym obszarze. Prowadzi do rozbudowy układów przestrzennych wsi i powstawania nowych dzielnic złożonych z tzw. drugich domów, a także zagęszczania zabudowy już istniejącej. Prócz zmian fizjonomiczno-przestrzennych osadnictwa, główne konsekwencje tego procesu związane są z trwałymi zmianami użytkowania ziemi, kurczeniem się terenów rolniczych na skutek parcelacji gruntów, rozbudową infrastruktury drogowej i komunalnej, zmianami jakości krajobrazu. Badania terenowe wykazały istnienie na obszarze Beskidu Śląskiego około 3500 drugich domów, o łącznej pojemności ok. 10 tys. osób (Mika 1997). Większość obiektów (ok. 70%) położonych jest w północnej i północno-zachodniej części Beskidu Śląskiego, w obrębie gminy Brenna (ok. 900 obiektów) oraz miast: Wisła (320), Ustroń (300) i Szczyrk (350). Natężenie zabudowy drugich domów w południowo-zachodniej części Beskidu Śląskiego jest znacznie mniejsze (ryc. 1). Obserwuje się jednak aktualnie duże zainteresowanie nabywaniem działek pod zabudowę letniskową we wszystkich miejscowościach tego regionu. W całości zabudowy drugich domów przeważają obiekty całoroczne (60% domów o powierzchni powyżej 70 m²), budowane w latach 80. i 90. minionego wieku. W krajobrazie opisywany typ osadnictwa wykorzystuje głównie tereny o najwyższych walorach rekreacyjnych, rozwijając się szczególnie w obrębie dolin potoków górskich oraz na stokach, w najbliższym sąsiedztwie lasów. Do zaburzenia ładu przestrzennego przyczynia się w znacznej mierze zabudowa kempingowa rozwijająca się głównie na bazie niewielkich działek (4-5 arów) w formie prowizorycznych, stale przebudowywanych obiektów. Inną przyczyną pogłębiającą chaos architektoniczny jest często obserwowana lokalizacja w obrębie jednego osiedla drewnianych i murowanych domów o wyraźnej różnicy wielkości. Liczne przykłady wspólnego występowania domków kempingowych oraz dużych domów całorocznych prowadzą do wyraźnego dysonansu w krajobrazie. Obserwowano wkraczanie w sposób niekontrolowany części tego typu budownictwa na tereny rolnicze (głównie łąki i pastwiska), w najbliższe sąsiedztwo lasu, bądź też bezpośrednio na tereny leśne. Odległość między poszczególnymi domami często nie przekracza 10 m, czego efektem jest nadmierna koncentracja budynków. W krajobrazie zauważalna jest tendencja do grupowania się obiektów w niewielkie osiedla. Przyczyn takiego stanu można doszukiwać się m.in. w specyficznym charakterze obrotu ziemią, gdy sprzedawanych jest najczęściej kilka lub kilkanaście sąsiadujących ze sobą działek przez jednego właściciela. Szczególne znaczenie z punktu widzenia oddziaływania na środowisko tego typu zabudowy, ma gospodarka odpadami – właściwe składo-

Ryc. 1. Liczbą drugich domów oraz liczbą drugich domów na 100 mieszkań stałych w Beskidzie Śląskim

Fig. 1. The number of second homes and the number of second homes per 100 permanent houses in the Silesian Beskid Mts

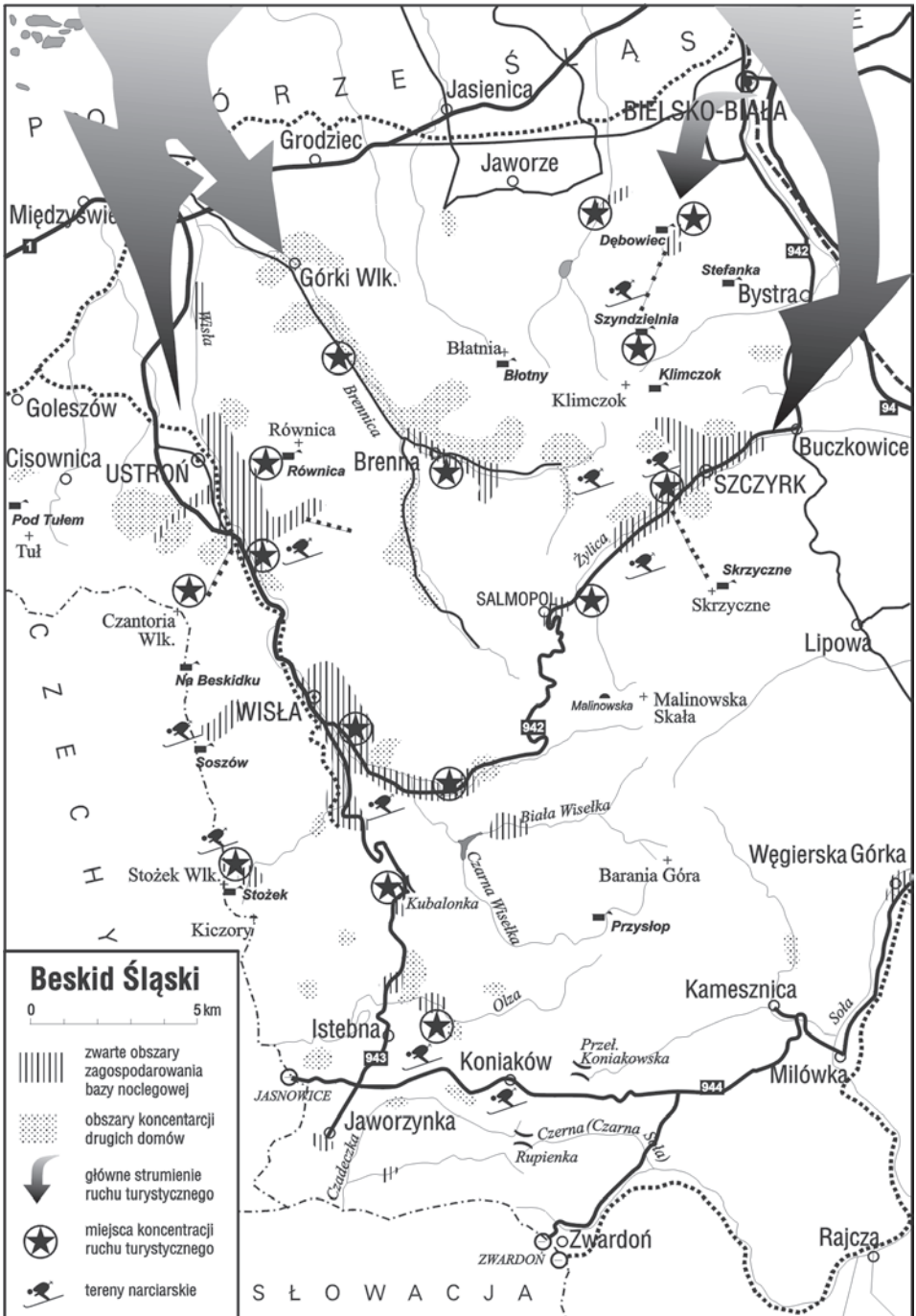
wanie oraz kontrola ujęć nieczystości. Jedynie domy całoroczne posiadają osadniki, jednak w wyniku licznych zaniedbań występuje często powierzchniowy spływ ścieków w ich sąsiedztwie oraz przenikanie nieczystości do gruntu bądź bezpośrednio do potoków górskich. Najwięcej nieprawidłowości odnotowano w obrębie zabudowy kempingowej, gdzie prawie zupełny brak ujęć nieczystości sprawia, iż ścieki rozlewa się bezpośrednio na użytki zielone lub odprowadza prowizorycznymi urządzeniami, bez oczyszczenia, do wód płynących. W najbliższym sąsiedztwie osiedli letniskowych obserwowano również liczne „dzikie” wysypiska śmieci, które w sposób niekontrolowany rozprzestrzeniły się po stokach oraz w obrębie koryt rzecznych i potoków górskich.

Z rozpowszechnianiem się budownictwa drugich domów ściśle wiąże się problem rozwoju sieci dróg dojazdowych. Do obiektów zlokalizowanych na terenach rolniczych, poza głównym obszarem zabudowy prowadziły zazwyczaj drogi polne, często rozjeżdżone, w obrębie których obserwowano w różnym stopniu zaawansowania procesy erozyjne.

Właściciele drugich domów koncentrują się głównie na korzystaniu ze środowiska, bez udziału w jego ochronie (postawa konsumpcyjna, charakterystyczna dla turystyki masowej). Korzystając z obiektów głównie w weekendy, nie uczestniczą w życiu miejscowości. Brak integracji rodzi sytuacje konfliktowe. Ujawniono liczne przypadki, kiedy budynki funkcjonują bez odbioru technicznego, a ich właściciele nie wnoszą żadnych opłat z tytułu korzystania ze środowiska. Fakt ten nabiera szczególnego znaczenia w przypadku lokalnej gospodarki odpadami. Brak uregulowań w tym zakresie prowadzi do sytuacji, w której urzędy gminne obciążone znacznymi kwotami za wywóz śmieci, decydują się na jego ograniczenie. Rozwiązania takie bezpośrednio prowadzą do niekontrolowanego rozprzestrzeniania się śmieci w środowisku.

W warunkach gospodarki rynkowej szczególnego znaczenia nabiera planowanie i rozbudowa urządzeń sportowo-rekreacyjnych, tzw. „atrakcji turystycznych”, a także organizowanie masowych imprez plenerowych. Rozwój urządzeń sportowo-rekreacyjnych jest obecnie, prócz budownictwa pensjonatowego, głównym kierunkiem inwestycyjnym w obrębie infrastruktury turystycznej. Korzyści ekonomiczne skłaniają inwestorów do lokowania tych urządzeń w atrakcyjnym terenie. Za przykłady mogą posłużyć: letni tor saneczkowy na Czantorii, nowa kolej krzeselkowa na stokach Palenicy w Ustroniu, budowa „aqua parku” w Szczyrku. W planach inwestycyjnych jest kolejny letni tor saneczkowy na Równicy, kolej gondolowa w Wiśle oraz nowe wyciągi w Brennej i „aqua park” w Bielsku, na stokach Szyndzielni. Obiekty te zlokalizowane i planowane są w obrębie stoków i partii szczytowych. Prócz trwałych zmian w użytkowaniu ziemi, przyciągając turystów, przyczyniają się do „przenoszenia” masowego ruchu turystycznego w wyższe partie gór. Wątpliwości budzi celowość powstawania kolejnych, nowych urządzeń, zamiast przebudowywania już istniejących. Duże zainteresowanie inwestorów rozbudową tego typu infrastruktury może doprowadzić do „przeinwestowania” niektórych obszarów i tak już intensywnie zagospodarowanych turystycznie (ryc. 2).

W latach 90. XX w. ujawniły się nieprawidłowości w gospodarowaniu lasami prywatnymi w sąsiedztwie terenów narciarskich, polegające na bezprawnym wycinaniu drzew w celu poszerzenia tras zjazdowych. Zagrożeniem dla środowiska jest wydłużanie sezonu narciarskiego i upowszechnienie sztucznego naśnieżania na większości terenów narciarskich w Szczyrku i Wiśle. Szczególne zastrzeżenia może budzić jakość wody, z której wytwarzany jest śnieg, skoro zbiorniki wody do jego produkcji znajdują się często w bezpośrednim sąsiedztwie szamb. Intensywne zabiegi techniczne na stokach oraz używanie ratraków prowadzą do trwałych ubytków warstwy darni i rozwoju procesów erozyjnych na stokach.

Pogłębia się dewastacja części szlaków górskich i terenów wokół schronisk. Około 40 km szlaków górskich objętych jest w procesem erozji. Niektóre odcinki szlaków eksploatowane są intensywnie przez turystów od XIX w., a obecnie także i jako drogi leśne, którymi prowadzony jest transport drewna. Konieczne są zabiegi rekultywacyjne szlaków m.in. w rejonie Szyndzielni, Klimczoka, Baraniej Góry i Stożka. Dodatkowo proces niszczenia szlaków przyspiesza górską turystyką rowerową oraz coraz bardziej popularne górskie rajdy motocrossowe.

W kontekście tak zarysowanych cech rozwoju turystyki i jej przyrodniczych konsekwencji na obszarze Beskidu Śląskiego specjalnego znaczenia nabierają działania miejscowych władz samorządowych. Zgodnie z ustawą o zagospodarowaniu przestrzennym, wszystkie istotne decyzje dotyczące kierunków rozwoju i ochrony środowiska podejmowane są na szczeblu lokalnym. Jednakże efekty działań w poszczególnych gminach w stosunku do zachodzących zjawisk można uważać za niewystarczające. Szczególne braki ujawniają się w zakresie planowania, koncepcji rozwojowych, przeprowadzania ocen oddziaływania na środowisko inwestycji turystycznych, kwalifikacji kadr. Brakuje także spójnej polityki sterowania rozwojem turystyki na szczeblu powiatu. Gminy, działające często pod naciskiem lokalnego lobby właścicieli bazy turystycznej, zainteresowane są rozwojem turystyki masowej m.in. poprzez formy promocji oraz oferty inwestycyjne nastawione na rozbudowę nowych urządzeń turystycznych. Znaczną przeszkodą w wypracowywaniu spójnej polityki rozwoju jest fakt, iż w związku z prowadzoną działalnością inwestycyjną i decyzjami politycznymi podejmowanymi w okresie przed 1989 r., część bazy turystycznej (domy wczasowe, urządzenia narciarskie) znajduje się w rękach kapitału zewnętrznego i funkcjonuje w oderwaniu od układu lokalnego. Ujawnia się także niedorozwój miejscowej infrastruktury społeczno technicznej. Szczególnie braki dotyczą długości sieci kanalizacyjnej w miejscowościach objętych najsilniej procesem urbanizacji turystycznej (m.in. Brenna, Górkki, Wisła, Szczyrk, Istebna), liczby oczyszczalni ścieków oraz miejsc parkingowych.

Rodzi się obawa, by proces intensywnego i niekontrolowanego rozwoju zjawisk turystycznych zachodzących na obszarze Beskidu Śląskiego, nie pogłębił dewastacji jego środowiska przyrodniczego, a tym samym nie doprowadził do obniżenia jego naturalnych walorów turystycznych. Nieuchronny, jak się wydaje, proces urbanizacji terenów wiejskich, związany z rozwojem drugich domów będzie wymagał uporządkowania, szczególnie na poziomie działań samorządów. Do ich kompetencji należy wyznaczanie terenów budowlanych, wydawanie decyzji lokalizacyjnych oraz kontrola funkcjonowania tych obiektów w środowisku. Jedną z przyczyn tak szybkiego przebiegu procesu urbanizacji jest silna presja społeczna, wywierana na władze lokalne, aby wyłączać coraz więcej terenów z użytkowania rolniczego w celu uzyskania prawa zabudowy. Sprzedaż działek pod zabudowę na

Ryc. 2. Przestrzenne aspekty oddziaływania turystyki w Beskidzie Śląskim

Fig. 2. Spatial aspects of tourism impact in the Silesian Beskid Mts

niektórych obszarach Beskidu Śląskiego jest często głównym źródłem dochodów miejscowej ludności. W tym kontekście możliwości ograniczenia tempa budownictwa drugich domów należy widzieć w decyzjach władz samorządowych zmierzających do likwidacji bezrobocia, rozwoju lokalnej przedsiębiorczości, poprawy warunków życia ludności itp.

Mimo silnych powiązań społeczno-demograficznych i kapitałowych miejscowości turystycznych Beskidu Śląskiego z obszarem Górnego Śląska zachodzi możliwość, iż masowy ruch turystyczny, nasycenie krajobrazu obiektami i urządzeniami turystycznymi oraz pogarszająca się jakość środowiska, mogą znaleźć swój negatywny skutek w przekroczeniu granicy pojemności socjo-psychologicznej u osób ten obszar odwiedzających. Nieuniknioną konsekwencją takiej sytuacji byłoby zahamowanie dalszego rozwoju regionu Beskidu Śląskiego.

LITERATURA

- Jędrzejczyk I., 2000, *Nowoczesny biznes turystyczny. Ekostrategie w zarządzaniu firmą*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Mika M., 1997, *Drugie domy w Beskidzie Śląskim*, Turyzm t. 7, z. 1, Łódź, s. 25-42.
- Pearce D. G., 1993, *Tourism research: critiques and challenges*, Issues in tourism series, Routledge, London.

PRESENT-DAY TRANSFORMATIONS OF AND THREATS TO THE NATURAL ENVIRONMENT OF THE SILESIA BESKID MTS. DUE TO TOURISM

Summary

The Silesian Beskid Mountains are among the most tourist-developed regions in the Polish Carpathians. At the moment the main cause of changes in the natural environment of the Silesian Beskid is mass tourism and a rapid degree of tourist development in the countryside. Changes in the environment and the dangers they create relate mainly to the level of tourist traffic (5 mln tourists every year, 8 thousand cars during weekends), expansion and utilization of the tourist infrastructure (second homes, tourist facilities, skiing resorts, mountain tracks), undeveloped local infrastructure, as well as to lack of local governments' initiatives. The main cause for concern that emerges from this picture is the intensive and unsupervised process of tourist development in the Silesian Beskid region, which can easily further harm local environment and in consequence diminish its value for tourist industry.

Mika Mirosław

*Zakład Gospodarki Turystycznej i Uzdrawiskowej
Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Jagielloński
ul. Grodzka 64
31-044 Kraków*